

Alain Policar

Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΕΙΚΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ*

Ι ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ του Taguieff, ειδικά η μελέτη του για τη «Νέα Δεξιά», τον οδήγησαν να εξετάσει τα θεμέλια της πολιτικής με όρους της θεμελιακής κατάταξης του άλλου σε εχθρό/αντίπαλο. Έτσι, σύμπασα η πολιτική αποσκοπεί είτε στον αποκλεισμό του άλλου, εάν αναγνωρίζεται ως ένας απλός αντίπαλος (εχθρός*), είτε στην εξολόθρευσή του, εάν γίνεται αντιληπτός ως απόλυτος εχθρός (πολέμιος*). Από αυτή την προοπτική, ο Taguieff διασάφησε τη ριζοσπαστικοποίηση της Γαλλικής Δεξιάς, που επέμενε στη γαλλική ταυτότητα και ιδιοποιήθηκε θέματα της Αριστεράς, ιδιαίτερα «το δικαίωμα να είσαι διαφορετικός»¹. Ο Taguieff εστιάζει στην αξιολογική αντίθεση «εμείς έναντι των ξένων», η οποία είναι τυπική μιας εθνικιστικής ρητορικής. Αυτή η δυαρχική αναπαράσταση της ανθρωπότητας ανάγει τελεσφόρως ό,τι ανήκει σε άτομα σε ό,τι ανήκει σε ομάδες και φυσικοποιεί τις διακρίσεις. Γίνεται έτσι η βάση για ένα νεο-ρατσισμό, τον οποίο ο Taguieff ονομάζει

* Η ελληνική λέξη φυλή και τα παράγωγά της αποδίδουν ορθά τους αντίστοιχους λατινικούς όρους, *race*, *racial* κ.λπ. (φυλή, φυλετικό). Παρά τη σημασιακή φόρτισή της (θετική τις περισσότερες φορές) και τη σπουδαιότητα της απ' ευθείας διερεύνησής της, προτιμήσαμε πολλές φορές την απόδοση: *ράτσα*, *ρατσικός* κ.λπ. Πρόθεσή μας δεν είναι να απαλλάξουμε τον όρο φυλή από τις συμπαράδηλώσεις του. Αντίθετα, πιστεύουμε ότι στο πλαίσιο του χειμένου καθίσταται ακόμη εντονότερη (για όσους σκόπιμα ή όχι το λη-

σμονούν) η σημασία του. Η μελέτη του Alain Pelicar πρωτοδημοσιεύτηκε στο *Les Temps Moderne* αρ. 507 (Οκτώβριος 1988), σ. 75-107. Αναδημοσιεύτηκε στο *TELOS* αρ. 85, 1990. Πρόκειται για μια συζήτηση του έργου του Pierre André Taguieff, *La Force du préjugé* (Paris: Ed. la Découverte, 1988). (Στμ.).

* Ελληνικά στο πρωτότυπο.

1. Pierre-André Taguieff, «Le Néo-Racisme différentialiste», *Langage et société*, αρ. 34 (Δεκέμβριος 1985), σ. 69-98.

«διαφορικό ρατσισμό» — ένα είδος ρατσισμού που πέρασε απαρατήρητος μέχρις ότου η άκρα δεξιά (ή εθνο-λαϊκιστές) υποκατέστησε τη γλώσσα που αναφέρεται σε εθνότητα, νοοτροπία, ταυτότητα, διαφορά κ.λπ. με τη βιολογιστική συζήτηση που θεμελιωνόταν στη ράτσα (φυλή, race). Από τη στιγμή που ο κλασικός ρατσισμός απονομιμοποιήθηκε από τη σύγχρονη γενετική δεν είναι πλέον δυνατό να βρεθεί μια τυπολογική αιτιολόγηση της έννοιας της ράτσας. Με δεδομένα τα αριστερά διαπιστευτήρια της διαφοράς, ο εγκωμιασμός της δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ρητά ρατσιστικός².

Ο Taguieff δείχνει ότι ο ετεροφοβικός ρατσισμός αντιπροσωπεύει μόνο μια από τις ιδεολογικές εκδοχές του. Διακρίνοντας τη διαφορική λογική από τη λογική των διακρίσεων, η προσέγγιση αυτή παρέχει ένα γενικό μοντέλο του ρατσισμού. Οι δυο σχηματισμοί, ετεροφοβικός και ετεροφιλικός ρατσισμός, πολύ εύκολα αναμειγνύονται ώστε να μην ανευρίσκονται σε καθαρή κατάσταση. Είναι σημαντικό λοιπόν να διακρίνουμε τις δυο λογικές ώστε να ξεφύγουμε από το ιδεολογικό όραμα του ρατσισμού που υποστηρίζεται από την αντιρατσιστική βουλγάτα, η οποία είναι και μπερδεμένη και υπερβολικά δογματική.

Το εγχείρημα του Taguieff επιδιώκει μια τροποποίηση των συνηθειών της σκέψης μας: ο αντι-ρατσισμός φαίνεται ότι υποδηλοί την ύπαρξη ενός απόλυτου εχθρού, του ρατσισμού. Εμπλεγμένος στη μιμητική άμιλλα, ο αντι-ρατσιστικός λόγος μπορεί να μιλά μόνο για συνωμοσίες. Γίνεται έτσι αναποτελεσματικός και καταλήγει να ανάγεται σε ένα απλό απείκασμα του ρατσισμού. Κατασκευάζοντας ένα φανταστικό εχθρό και ένα φανταστικό κόσμο, δηλαδή έναν κόσμο χωρίς προκαταλήψεις, ο σύγχρονος αντι-ρατσισμός μεταστρέφεται σε ένα νέο σκοταδισμό.

Ο αντι-ρατσιστικός λόγος καθιερώθηκε σε πολεμική βάση τον προηγούμενο αιώνα, μέσω επιθέσεων στο ρατσισμό, κι έτσι αποσιωπήθηκε το παράδοξο να γίνονται ρατσιστές εκείνοι των οποίων η στάση τον καταγγέλλει αποδεικνύοντας ότι τα κλισέ αντιστρέφονται. Η μυθική γνώση του ρατσισμού πρέπει να στιγματιστεί και να αντικατασταθεί από μια ανάλυση για το πώς ο ρατσισμός επιτίθεται. «Ο αντι-ρατσισμός στερείται την αναγκαία αυτογνωσία ώστε να συγκροτήσει γνώση για το αντίθετό του, το ρατσισμό»³.

Τρία είδη ρατσισμού μπορούν να πιστοποιηθούν. Ο *πρωταρχικός ρατσισμός*, ένα πολύ γενικό ψυχο-κοινωνικό φαινόμενο, θα έπρεπε να διακριθεί από το *δευτερογενή ρατσισμό*, μια περισσότερο εκλεπτυσμένη μορφή που συνήθως

2. P. A. Taguieff, «L'Identité nationale saisie pour les laques de racisation», *Mots*, αρ. 12 (Μάρτιος 1986), σ. 89-126.

3. P. A. Taguieff, *La Force du préjugé*, όπ.π., σ. 53-54.

ονομάζεται εθνοκεντρισμός ή ξενοφοβία και έναν *τριτογενή ρατσισμό*, ο οποίος αναπτύσσει το λεξιλόγιο της ράτσας και χρησιμοποιεί επιστημονικές νομιμοποιήσεις. Η τυπολογία αυτή έχει το πλεονέκτημα να προσεγγίζει τη συνηθισμένη χρήση, αλλά τείνει επίσης να νομιμοποιεί την ξενοφοβία, που τη φυσικοποιεί. Με τον τρόπο αυτό επαναφέρει την αντιφατική διάκριση του Levi-Strauss μεταξύ ρατσισμού με την τρέχουσα σημασία και εθνοκεντρισμού. Ο Strauss περιγράφει τον τελευταίο με όρους «κοινών κλίσεων και στάσεων για τις οποίες θα ήταν απατηλό να φανταστούμε ότι κάποια μέρα η ανθρωπότητα θα μπορούσε ή θα επιθυμούσε να υπερβεί»⁴. Με άλλα λόγια, ο εθνοκεντρισμός είναι μια λειτουργική προκατάληψη. Ωστόσο, όπως δείχνει ο Taguieff ο Levi-Strauss απλά επαναδιατυπώνει με αστήρικτους όρους ό,τι συνήθως ονομάζεται ρατσιστική προκατάληψη. Αυτή είναι δήθεν «η τιμή που πληρώνει για να διατηρηθεί το σύστημα αξιών κάθε οικογένειας και κοινότητας»⁵. Ο Levi-Strauss θεωρεί τις πολιτιστικές διαφορές δευτερεύουσες εν συγκρίσει προς τον τελικό στόχο της εθνολογίας, που ζητά «να ανακαλύψει τους νόμους που υπόκεινται της παρατηρήσιμης διαφοράς πίστσεων και θεσμών»⁶. Αυτός ο θεωρητικός οικουμενισμός τροφοδοτεί μια κριτική της υπερβολικής επικοινωνίας που θολώνει τις διαφορές και επικροτεί την οικουμενικότητα της κουλτούρας. Κάθε πολιτιστική σύγκλιση αποδυναμώνει την ποικιλία με αποτέλεσμα, θέλοντας να τη διατηρήσει, να είναι καλύτερο να απορρίψει το σύνολο της επικοινωνίας. Όπως έδειξε ο Sperber, αυτή η παραχώρηση στο σχετικισμό μπορεί να εξηγηθεί με βάση την άρνηση του Levi-Strauss να επεξηγήσει τις οικουμενικές μήτρες που υπόκεινται των μεταβλητών εκδηλώσεων ή να προσδιορίσει γενικούς αυτόνομους μηχανισμούς, δηλαδή γλωσσική αυτάρκεια. Η παραχώρηση αυτή έχει σημαντικές συνέπειες και μπορεί να εξηγήσει την ανικανότητά του να σκεφτεί πέραν του ρατσισμού. Γι' αυτό ο Todorov υποστηρίζει: «Εάν επιθυμώ να επικοινωνήσω επιτυχώς με άλλους, προϋποθέτω ένα πλαίσιο αναφοράς που συμπεριλαμβάνει το δικό μου σύμπαν και το δικό τους»⁷.

Ο Taguieff αναλαμβάνει αυτό το καθήκον σκιαγραφώντας ένα οικουμενικό προσανατολισμό και έναν «ηρωικό ανθρωπισμό» αντιθετικό προς τον αντιανθρωπισμό του Levi-Strauss. Διαλύει τα αντι-ρατσιστικά επιχειρήματα σε έξι

4. Claude Lévi-Strauss, *Le Regard éloigné* (Paris: Librairie Plan, 1983) σ. 15-16.

5. Όπ.π., σ. 15.

6. Όπ.π., σ. 61.

7. T. Todorov, «Levi-Strauss entre universa-

lisme et relativisme», *Le Debat*, αρ. 42 (Νοεμ. - Δεκεμ. 1986), σ. 173-92. Δες επίσης M. Giraud, «Le Regard égaré: ethnocentrisme, xénophobie ou racisme?» *Les Temps Modernes*, αρ. 459 (Οκτ. 1984), σ. 737-50.

είδη, δυο εκ των οποίων θα τα εξετάσουμε εδώ. Το πρώτο διαχωρίζει το πρόβλημα των διαφορετικών φυλών από το ρατσισμό, διαχωρίζοντας έτσι το νόμιμο και τον παράνομο ρατσικό λόγο. Το δεύτερο, που έχει τύχει υπεράσπισης από έναν αριθμό σύγχρονων γενετιστών, απορρίπτει την επιστημονική ορθότητα της έννοιας της ράτσας. Αυτό δικαιολογείται ως εξής: από τον 19ο αιώνα ο επιστημονισμός φόρτωσε την έννοια της «ράτσας» με συμπαραδηλώσεις που παραπέμπουν σε ρατσιστικές ιδεολογίες, ενώ σήμερα αυτό πρέπει να αμφισβητηθεί στο όνομα της επιστήμης για να απονομιμοποιηθεί ο ρατσισμός. Κατά συνέπεια, οι ρίζες του ρατσισμού έγκεινται στη συσχέτιση του καθορισμού διακριτών φυλών με την καθιέρωση μιας μεταξύ τους ιεραρχίας. Γι' αυτό ο Jacquard πρότεινε μια ριζοσπαστική λεξική θεραπεία: «Με δεδομένες τις βιολογικές συνέπειες που λογοτεχνικά έργα, δόγματα και πολιτικές έχουν ανεξίτηλα αποδώσει στη "ράτσα" δεν θα ήταν φρόνιμο να την απορρίψουμε ως ένα άχρηστο κι επικίνδυνο εργαλείο;»

Και οι δυο θέσεις καταλήγουν σε αδιέξοδο εφ' όσον γίνεται κατανοητό ότι μπορεί να υπάρχει ρατσισμός χωρίς ράτσα. Ο ρατσισμός δεν χρειάζεται τη λέξη «ράτσα» ή ανάλογες επιστημονικοφανείς νομιμοποιήσεις. Για τον Guillaumin, η πραγματικότητα της ράτσας δεν είναι βιολογική, αλλά κοινωνική και πολιτική: είναι μια «κοινωνική κατηγορία αποκλεισμού και φόνου»⁸. Αυτή η κατάσταση πραγμάτων οδηγεί τον Taguieff να αναπτύξει συγκεκριμένους «ιδεατούς τύπους» ρατσισμού. Υπάρχει ένας «κανονικός» ρατσισμός που ανευρίσκεται στη μεροληπτική ιδεολογία της αποικιοκρατίας και της μοντέρνας δουλείας. Μπορεί να συνοψιστεί σε δυο αξιώματα: ανισότητα (είμαστε καλύτεροι) και οικουμενικότητα (είμαστε η ανθρωπότητα). Αυτό υποδηλοί «δυο σχετιζόμενες ιδιότητες: την ποιότητα της οικουμενικότητας για εκείνους που αντιπροσωπεύουν το "εμείς" και τη ρατσιστική ποιότητα (μερικότητα) για εκείνους που συμβολίζουν τους άλλους»⁹. Σύμφωνα με τον Hersch, εκείνοι που βρίσκονται στην εξουσία μέμφονται τους άλλους «επειδή ανήκουν σε μια ράτσα ενώ οι ίδιοι ανήκουν στην οικουμένη»¹¹.

Ο δεύτερος τύπος ρατσισμού, προϋποθέτει έναν ορισμό του εαυτού ως ράτσας καθ' εαυτήν. Διακρίνει εκείνους που συγκροτούν μια ράτσα από εκείνους που βρίσκονται έξω απ' αυτήν. Εφ' όσον η ράτσα ορίζεται σε αντίθεση

8. A. Jacquard, «A la recherche d'un contenu pour le mot race: La Réponse du généticien», στο *Le Racisme, Mythes et Sciences* (Brusselss: Editions Complexe, 1981), σ. 36.

9. G. Guillaumin, «Je sais bien mais quand même' ou les avatars de la notion de race», *Le*

Genre Humain, αρ. 1 (1981), σ. 55, 65.

10. P. A. Taguieff, *La Force du préjugé*, όπ.π., σ. 164.

11. J. Hersch, «Sur la notion de race», *Diogene*, αρ. 59 (1967), σ. 125-42.

με όλη την ανθρωπότητα, η προσέγγιση υποδηλοί την άρνηση του οικουμενικού. Ενώ ο «κανονικός» ρατσισμός απολήγει στην αποικιοκρατία και την εκμετάλλευση, που και τα δυο νομιμοποιούνται αξιώνοντας τη διανοητική κατωτερότητα των εκμεταλλευόμενων, ο δεύτερος τύπος ενσαρκώνεται στο ναζισμό — μια ιδεολογία που βεβαιώνει την υπεροχή της διαφοράς και την εξάλειψη του άλλου που οι φυσικές του διαφορές είναι αρκετά ασαφείς ώστε να γεννούν υποψία και φόβο ανάμιξης. Ο σκοπός είναι λοιπόν να εκμηδενιστεί ο άλλος θεωρώντας τον ως τον απόλυτο εχθρό (πολέμιος).

Ενώ ο κλασικός (μεροληπτικός) ρατσισμός δημιουργεί ιεραρχίες, που υποδηλούν συγκρισιμότητα και τη δυνητική εκπαίδευση του άλλου, ο διαφορικός ρατσισμός, ορμώμενος από τη φοβία της ανάμιξης, οδηγεί στην εξολόθρευση. Η διατήρηση της τάξης στον πρώτο παραβάλλεται προς τον απόλυτο σεβασμό για το αίμα στο δεύτερο. Ο διαφορικός ρατσισμός αντιμετωπίζει τον άλλο σαν απόλυτο κακό: κάτι που δεν υπακούει σε κανόνες και ανήκει σε ένα «εχθρικό είδος» το οποίο νόμιμα μπορεί να εξολοθρευτεί. Ενώ η μεροληπτική λογική δικαιολογεί σχέσεις μεταξύ του εαυτού και του άλλου, η διαφορική λογική τις απορρίπτει και οδηγεί αναπόφευκτα στην εξάλειψη της πηγής της ακαθαρσίας — του άλλου. Μολονότι ο κλασικός ρατσισμός εξυπηρετεί οικονομικούς σκοπούς και δεν είναι αυτοσκοπός, ο διαφορικός ρατσισμός επικυρώνει τις αξίες του μέσω των αποτελεσμάτων του. Η ίδια η ταυτότητα του άλλου, δικαιολογεί την εκμηδένισή του. Αυτό προϋποθέτει τον κίνδυνο του αυτοεκμηδενισμού.

Θέτοντας ως προϋπόθεση το φόβο της ανάμιξης, ο διαφορικός ρατσισμός διευκρινίζει πως ο ρατσισμός ριζώνει τελικά στο φόβο να θρυμματιστεί η ταυτότητα μέσα στην οικογενειακή ομάδα. Η ικανότητα να αναγνωριστεί εύκολα η συγγένεια κάποιου υποδηλοί την απάρνηση μιας ατομικής ταυτότητας για να εξυψωθεί η συλλογική ταυτότητα. Σύμφωνα με τον Jahoda «το γεγονός ότι αυτό είναι ιστορικά και γεωγραφικά τόσο διαδεδομένο υποδηλοί ότι πρόκειται για μια απόπειρα να λυθεί μια θεμελιακή και πιθανά οικουμενική ανθρώπινη σύγκρουση»¹².

Οι απότομες αλλαγές στις συνθήκες ζωής προξενούν κρίσεις αυτοπεποίθησης, τρωτότητα, και την απαρχή εχθρότητας προς άλλους. Η ψυχαναλυτική ανάγνωση του Jahoda ανευρίσκει την προέλευση αυτής της διαταραχής της ταυτότητας στην πρώιμη παιδική ηλικία. Η εξάρτηση του παιδιού από τους ενήλικες δημιουργεί μια αίσθηση ανασφάλειας, η οποία σε μερικές περιπτώσεις

12. Maric Jahoda, «Relations raciales et santé mentale», *Le Racisme devant la Science* (Paris: Unesco/Gallimard, 1960), σ. 506.

μπορεί να παραμείνει ένα θεμελιακό προσωπικό χαρακτηριστικό. Αυτό το αίσθημα μπορεί να γίνει ιδιαίτερα οδυνηρό σε ένα πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από άτομα με ευκρινώς καθορισμένες ταυτότητες. «Εάν επιτύχει να πείσει τον εαυτό του ότι αυτή η προφανής ταυτότητα υποδηλοί μια αναμφίβολη κατωτερότητα, θα υπομείνει καλύτερα τη σύγχυσή του [ενθυμούμενος ότι] τουλάχιστον δεν είναι Μαύρος ή Εβραίος»¹³. Αυτό εξηγεί πώς η ασαφής αυτή ταυτότητα κατασκευάζεται μέσω της επιθυμίας να απορρίπτεται. Παρόμοια, η διαφορά του άλλου δεν απορρίπτεται ως κακή καθ' εαυτήν, αλλά επειδή φαίνεται σε κάποιον να απειλεί τη δική του διαφορά. «Εδώ ξαναβρίσκουμε το αντίθετο της ετεροφοβίας: την εξύψωση της διαφοράς — η ετεροφιλία ως μια εγγύηση εναντίον εκείνων οι οποίοι διακινδυνεύουν καταστρέφοντας τη διαφορεική αρχή της κοινωνικής και πολιτιστικής δόμησης»¹⁴.

Ο Taguieff παράγει πέντε προτάσεις που αφορούν τη διάκριση μεταξύ των δυο λογικών της ρατσιστικοποίησης. Η πρώτη είναι η απόρριψη της ιδέας της οικουμενικότητας: το οικουμενικό είναι μια αφαίρεση, μόνο διαφορές έχουν πραγματική ύπαρξη. Μ' άλλα λόγια ο «άνθρωπος» δεν υπάρχει γιατί η διαφορά είναι η θεμελιακή αρχή του κόσμου. «Εάν ορίζουμε τον οικουμενισμό λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι σε ένα κανονιστικό σύμπαν υπάρχουν αξίες κοινές σε όλους τους ανθρώπους, ανακοινώσιμες σε όλους και αντικείμενα πιθανής και επιθυμητής πίστης, τότε ο οικουμενισμός τίθεται άμεσα υπό αμφισβήτηση, από παραλλάσσουσες εικόνες διαφοράς, γλωσσικής ποικιλίας και διαφορών μεταξύ λαών»¹⁵. Η ανάλυση του Taguieff για την «ανταποδοτική στρατηγική», ή για το «δικαίωμα να είσαι διαφορετικός», συνιστά το πλέον ευριστικό παράδειγμα. Στο σύγχρονο πλαίσιο, το πολιτικό αγκυροβόλιο του διαφοριστικού λόγου υπονομεύεται. Δεν έχει σταθεροποιημένη πολιτική βάση, μ' αποτέλεσμα το ιδεώδες που αποτελεί τη βάση του να μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αντι-ρατσιστικό σλόγκαν. Η εθνολογία, συμβάλλοντας στη θεμελίωση των σπουδών της πολιτιστικής ταυτότητας στη βάση των σχετικιστικών προϋποθέσεων, είναι συνυπεύθυνη γι' αυτό. Από μια πολιτιστική έποψη, τα ανθρώπινα όντα δεν είναι πρακτικά τίποτε άλλο από προϊόντα των κουλτουρών τους. Σε αντίθεση με τις αντι-ρατσιστικές της αξιώσεις, η στάση αυτή επαναβεβαιώνει όπως τόνισε ο Roheim, ότι «εσύ είσαι εντελώς διαφορετικός από εμένα αλλά σε συγχωρώ»¹⁶. Η ψυχαναλυτική ανθρωπολογία διευκρινίζει ότι η

13. Όπ.π., σ. 509.

14. P. A. Taguieff, «L'Identité insécurisée. Genèses d' un mythe politique», *Cahiers Bernard Lazare*, αρ. 115-116 (Νοεμ. 1986), σ. 15-63.

15. P. A. Taguieff, «Le Néo-Racisme différentialiste», όπ.π., σ. 86.

16. Geza Roheim, *Psychanalyse et anthropologie* (Paris: Gallimard, 1967), σ. 416.

άμυνα εναντίον της ανάμιξης των λαών συνιστά το λανθάνον περιεχόμενο του σχετικισμού.

Η δεύτερη πρόταση του ρατσισμού είναι η σταθεροποιημένη κατηγοριοποίηση των ατόμων που θέτει την κοινότητα υπεράνω όλων των άλλων κριτηρίων και διαλύει το άτομο μέσα σε μια συλλογική οντότητα. Ο συνυπολογισμός κάποιου στην ενότητα του ανθρώπινου γένους υπολείπεται του καθορισμού του ατόμου με ανθρωπολογικούς όρους. «Το άτομο δεν είναι παρά ένα γράμμα στο βιβλίο του είδους· ένα γράμμα δεν έχει νόημα. Το βιβλίο έχει»¹⁷.

Η τρίτη πρόταση είναι το αξίωμα της απόλυτης διαφοράς μεταξύ κατηγοριών της καταγωγής. Παραδόξως, η απολυτοποίηση της διαφοράς οδηγεί στην εξαφάνισή της και κατά συνέπεια στην ασυγκρισσιμότητα των όρων. Εφ' όσον οι ανθρώπινοι τύποι διαφέρουν, δεν μπορούν να επικοινωνούν. Δεν υπάρχουν κοινές αξίες ή κοινές πραγματικότητες. Ο ηθικός και ο γνωστικός ρεαλισμός είναι το αποτέλεσμα μιας ποικιλίας πίστεων και πολιτιστικών πρακτικών. Οι σχετικιστές δεν κατάλαβαν πραγματικά ότι το αντικείμενο της ανθρωπολογίας δεν είναι η συλλογή των πολιτιστικών παραλλαγών αλλά μάλλον η εξήγηση της ύπαρξής τους. Κάνοντας την απογραφή των παραλλαγών, οι ανθρωπολόγοι έδειξαν τη μεταβλητότητα του ανθρώπινου γένους, και η εργασία τους στις συμβολικές πρακτικές ή στις γνωστικές διαδικασίες έδειξαν την οικουμενικότητα των σημασιολογικών δομών.

Στη φιλοσοφία της επιστήμης, η θέση της πολιτιστικής ασυμμετρίας κερδίζει έδαφος από την αντι-ορθολογική τάση, η οποία βλέπει στην επιστήμη ένα «οργανωμένο σύστημα πίστεων» και τη θέτει παράπλευρα με άλλες πίστεις. Όταν οι σχετικιστές γίνονται κοινωνιολόγοι της επιστήμης, συχνά ενδίδουν σε έναν αφελή κοινωνιολογισμό που τους εμποδίζει στη σύγκριση ανταγωνιστικών παραδειγμάτων. Φαίνεται τότε να μην υπάρχει απόλυτο οικουμενικό κριτήριο ορθολογικότητας. Η σχετικότητα της επιστημονικής γνώσης γίνεται το αντίστοιχο του ηθικού σχετικισμού. Σε κάθε περίπτωση, όλα είναι εξ ίσου σημαντικά. Καμιά πολιτιστική πρακτική δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο ηθικής κρίσης και καμιά θεωρία δεν είναι αντικειμενικά καλύτερη από μια άλλη. Αυτό οδηγεί σε ό,τι ο Taguieff ονομάζει παράδοξη αυτο-ρατσιστικοποίηση — έναν όρο που χρησιμοποιεί για να περιγράψει αδέσμευτους διανοούμενους και ανέσττους αγωνιστές οι οποίοι, κηρύσσοντας την κα-

17. George Vacher de Lapouge, παρατίθεται από τον Taguieff στο «Racisme et antiracisme: modèles et paradoxes», στο A. Béjun-J.

Freudm eds., *Racismes - Anti-racismes* (Paris: Méridiens / Klincksieck, 1986), σ. 260.

τάρρηση του πόθου για αλληλεγγύη, καλλιεργούν μια ορισμένη αυτο-έχθρα. Ο Bouveresse αναφέρει τη χαρακτηριστική επιθυμία των μεταμοντέρνων διανοουμένων να αποδράσουν από τη δική τους κοινότητα. «Ο φόβος ότι θα εμπλεχθούν για μια ακόμη φορά στη μια ή την άλλη μεγάλη παραδοσιακή ιστορία, που υπαινίσσεται το ιδεώδες υποκείμενο ή την οικουμενική ανθρώπινη κοινότητα, επιβάλλει τελικά μια κατηγορηματική άρνηση να ταυτιστούν με τη δική τους ιστορική κοινότητα»¹⁸. Η άρνηση αυτή είναι απατηλή. Υποθέτει ότι είναι δυνατό να εγκαταλειφθούν όλες οι προκαταλήψεις έτσι ώστε αυτή η απόρριψη κάθε διαμεσολάβησης να παράγει επιστημονική ανωτερότητα. Για τον Taguieff αυτό είναι τέχνασμα: ξεκινώντας με μια απλή αντιστροφή της αντι-ιουδαϊκής καταγγελίας του κοσμοπολιτισμού, ο αντι-ρατσισμός χρησιμεύει ως απείκασμα του ρατσισμού. Ο αγώνας εναντίον των προκαταλήψεων είναι ένα γενναιόδωρο πρόγραμμα, αλλά το όνειρο ενός κόσμου απαλλαγμένου από τις προκαταλήψεις γεννά τις δικές του προκαταλήψεις.

Η τέταρτη πρόταση συνίσταται στη φυσικοποίηση διαφορών που κατά το παρελθόν απολυτοποιήθηκαν για να αναπαρασταθούν πολιτιστικές αποστάσεις εντελώς αγεφύρωτες. Εάν η φυσικοποίηση είχε μια ιστορικά βιολογίζουσα προδιάθεση, σήμερα αναδύεται μια τάση πολιτισμικής προσέγγισης. Η πολιτιστική καταγωγή έχει φετιχοποιηθεί στο βαθμό που έχει δημιουργηθεί μια πραγματική πολιτιστική φύση. Κατά παράδοξο τρόπο οι καλές αντι-ρατσιστικές προθέσεις των συνηγώνων του σχετικισμού είναι η βασική αιτία των νέων τρόπων ρατσιστικοποίησης. Το σχετικιστικό σύμπαν είναι επιστημονική ανοησία. Εν τούτοις, τις τελευταίες δεκαετίες, κέρδισε αρκετή αξιοπιστία. Το αντι-ρατσιστικό εγκώμιο της διαφοράς απολυτοποιήθηκε, φέρνοντας έτσι στο φως μια από τις συγκροτησιακές τάσεις του ρατσισμού — τη θεωρητικοποίηση του απόλυτου διαχωρισμού μεταξύ ανθρώπινων ομάδων. Η διαφοριστική ρατσιστικοποίηση, συγκαλυμμένη με ένα λόγο που θεμελιώνεται στη νομιμότητα της διάσωσης των εθνικών ταυτοτήτων, περιλαμβάνει ένα στρώμα του γενικού ορισμού του ρατσισμού.

Μια πέμπτη πρόταση, η μεροληπτική ερμηνεία των διαφορών γίνεται τώρα διαυγής. Αυτός είναι ένας «κλασικός» ρατσισμός, ο οποίος, παραδόξως, επανεισάγει την οικουμενική διάσταση που είχε αποκλειστεί, από το διαφοριστικό ρατσισμό. Χωρίς να απορρίπτει κατ' αρχήν τη συγκρισιμότητα των συλλογικών οντοτήτων, αντιπροσωπεύει μια μετριοπαθή εκδοχή του ρατσισμού. Η λογική αυτή μπορεί να δημιουργεί ιεραρχίες, εκμετάλλευση, κυριαρχία και αποκλεισμό αλλά δεν εξολοθρεύει και κατ' ανάγκη.

18. Jacques Bouveresse, *Rationalité et cynisme* (Paris: Editions de Minuit, 1984), σ. 159.

Οι δυο αυτές ουσιαστικές διακρίσεις της ρατσιστικοποίησης —μεροληπτικότητα (ετερο-ρατσιστικοποίηση) και διαφοριστικότητα (αυτο-ρατσιστικοποίηση)— ανταποκρίνονται σε δυο ετερογενείς αξιολογικές τάξεις: από τη μια πλευρά ατομικές οικουμενικές αξίες, από την άλλη, παραδοσιακές-κοινοτικές αξίες. Η διάκριση (που έγινε για πρώτη φορά από τους Tönnies και Dumont) εκλεπτύνεται από τον Taguieff όταν κατασκευάζει ένα τετραμερές μοντέλο συνδυασμού του αξιολογικού άξονα (οικουμενισμός-κοινοτισμός) με τον οντολογικό (πνευματοκρατία-υλισμός). Αυτό του επιτρέπει να διακρίνει τέσσερις ρατσιστικούς σχηματισμούς. Αυτοί ανταποκρίνονται σε τέσσερις τύπους αντι-ρατσισμού που επιτρέπουν την αναγνώριση τεσσάρων πολεμικών δομών. Διαμάχες μεταξύ ρατσιστών και αντι-ρατσιστών, που αρχικά διεξήχθησαν εντός του ίδιου πλαισίου (αντάρτες της απεριόριστης προόδου του Διαφωτισμού εναντίον υλιστών πολυγενετιστών) έγιναν πολύ περισσότερο σύνθετες.

Ο Taguieff έδειξε ότι εάν οι αποκαλούμενες «ρατσιστικές» προκαταλήψεις πρόκειται να ξεπεραστούν, αυτό δεν μπορεί να γίνει προεικάζοντας έναν πλασματικό ελεύθερο από προκαταλήψεις κόσμο. Ο αντι-ρατσισμός ριζώνει σε μια παράδοση που, διακηρύσσοντας τη βασιλεία του απεριόριστου κριτικού λόγου, γεννά ένα νέο σκοταδισμό στο όνομα όσων ο συγγραφέας ονομάζει «αντι-φανατικό φανατισμό». Η κατανόηση της γενεαλογίας του μέσω ενός φιλοσοφικά συνεκτικού αντι-ρατσισμού γίνεται επιτακτική για τη σκέψη. Ακολουθώντας τον Μαρξ, προειδοποιεί εναντίον της κριτικής ως πάθους, ως εκφυλισμού της επιθυμίας για «κριτική» συζήτηση (της αλήθειας) που ζητά να εκμηδενίσει έναν αντίπαλο ο οποίος θεωρείται ως ένας απόλυτος εχθρός. Ο αντίπαλος που πρέπει να εξολοθρευτεί είναι ο ρατσιστής, εκείνος που δημιουργεί προκαταλήψεις. Ο αντι-ρατσιστής από την άλλη πλευρά, θέλει να αναστείλει την κρίση. Η στρατηγική που προτείνεται προϋποθέτει την εκρίζωση του παρελθόντος. «Οι προκαταλήψεις» είναι πνευματικοί φραγμοί που τίθενται μεταξύ ανθρώπων, όπως οι φραγμοί μεταξύ εδαφικών περιοχών είναι υλοποιημένες προκαταλήψεις»¹⁹. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο οι κοινοτικές οντότητες θα διαλυθούν και θα εγκαθιδρυθεί η οικουμενική ανθρώπινη κοινωνία. Η γενικευμένη μίξη των φυλών θα αφαιρέσει από τις ρατσιστικές προκαταλήψεις κάθε εμπειρική θεμελίωση. «Το ανθρώπινο γένος για να επιτελέσει το αντι-ρατσιστικό πρόγραμμα πρέπει να συγκροτηθεί αποκλειστικά και μόνο από αδιαφοροποίητα άτομα. Για όσο υπάρχουν διαφορές μεταξύ ομάδων, υπάρχει και έδαφος για προκατάληψη»²⁰. Η κύρια απαίτηση των

19. P. A. Taguieff, *La Force du préjugé*, όπ.π., 20. Όπ.π., σ. 191.
σ. 191.

σημερινών κορυφαίων αντιρατσιστών είναι ένα κάλεσμα για να θεσπιστεί η φυλετική ανάμιξη ως μέθοδος σωτηρίας. Ο αντιφατικός χαρακτήρας αυτής της αξίωσης γίνεται φανερός με την αναφορά σε έναν άλλο ισχυρισμό, εξ ίσου σημαντικό, ο οποίος απαιτεί τη διατήρηση των διαφορών. Να επιθυμείς μια «πολυφυλετική» («multiracial») κοινωνία και ταυτόχρονα να προάγεις το α-διαφοροποίητο φαίνεται παράδοξο. Η διαφορά θεωρείται ως μια πηγή ανισότητας. Έτσι η πρωτοκαθεδρία που αποδίδεται στην απαίτηση για ισότητα υποδηλοί την τελική κατάργηση των διαφορών. Αυτή η ταλάντευση μεταξύ μίξης και διαφοράς δίνει νέα κατεύθυνση στη θεμελιακή αντινομία που διαπερνά τη γαλλική ιδεολογική διαμάχη από την εποχή της Επανάστασης — μια αντινομία διαμορφωμένη από τη λογική της αφομοίωσης και της διαφοροποίησης²¹.

Ο «δογματικός ιδεολογικο-πολιτικός ορθολογισμός» —ένας σημαντικός ιδεολογικός αστερισμός στη διαμάχη— ριζώνει σε ένα βιαστικό διάβασμα της καρτεσιανής σκέψης. Σύμφωνα με τον Ντεκάρτ, μπορούμε να συλλάβουμε μια κοινωνία, καθαρά ορθολογική, άχρονη, μοναδική και οικουμενική, αλλά μια υπαρκτή κοινωνία είναι κατ' ανάγκη χρονική και άρα ανορθολογική, ετερόκλητη και μεταβλητή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια διάκριση ανάμεσα σε «ό,τι μπορεί να μεταρρυθμιστεί σύμφωνα με τις αρχές του λόγου — ατομική ψυχή» και σε «ό,τι παραμένει ατελές από την ιστορική του φύση, που πρέπει να γίνει το αντικείμενο μιας έλλογης συναίνεσης — η κοινωνιοπολιτική τάξη και το πλήθος των προκαταλήψεών της»²². Με άλλα λόγια, δεν θα έπρεπε να χειριζόμαστε κατά τον ίδιο τρόπο το κοινωνικό με το ατομικό. Αυτή είναι η ουσιαστική προειδοποίηση που ο ιδεολογικο-πολιτικός καρτεσιανισμός προσπάθησε να αγνοήσει. Στην πορεία, λησμονήθηκε ότι η επιθυμία να βελτιωθεί η ανθρώπινη κατάσταση αγγίζει ένα απόλυτο όριο στην ιστορικότητα της κοινωνικής και πολιτικής τάξης. Η υπό αίρεση ηθικότητα και η ορθολογική πολιτική πρέπει να συγκροτηθούν στο πεδίο της πολιτικής δράσης, ώστε να προστατευθεί η πολιτική από το φανατισμό.

Το θεμελιακό δόγμα, που παρουσιάζεται ως μια καθιερωμένη επιστημονική αλήθεια, είναι μια θέση που αφορά τη ρήξη μεταξύ του βιολογικού και του κοινωνιο-ψυχο-ιστορικού. Η αμφισβήτηση αυτού του δόγματος είναι λάθος *par excellence*. Το πολιτιστικό μπορεί να είναι μόνο αυτο-επεξηγηματικό. Αυτός ο ριζοσπαστικός αντι-αναγωγισμός, που απορρίπτει κάθε προσπάθεια εξήγησης, προέρχεται από μια αντίθεση στην επιστήμη που εγκλωμιάζει τους άθλους

21. P. A. Taguieff, «Racisme et anti-racisme: modèles et paradoxes», *όπ.π.*, σ. 281-83.

22. P. A. Taguieff, *La Force du préjugé, όπ.π.*, σ. 203.

της. Έτσι, παρόμοια με το ρατσισμό, ο δογματικός αντι-ρατσισμός αναστρέφεται αρνούμενος αυθεντία σε κάθε τι που επικυρώνεται από την επιστήμη. Κατά συνέπεια, εάν η ρατσική προκατάληψη παραμένει, αν και ανίκανη να ριζώσει στα ένστικτα, αυτό συμβαίνει λόγω της πολιτιστικής της προέλευσης, της ιστορικής παρεύρεσης και των οικονομικών επιπτώσεών της. Εάν η προκατάληψη δεν θεμελιώνεται στη φύση αλλά είναι ιστορική, ειδική και ενδεχόμενη, τότε μπορεί να εξαφανιστεί. Αυτό συνδέεται με μια θέση περί συνωμοσίας: η ρατσική προκατάληψη, είναι ένας μύθος που βοηθά να δικαιωθούν καταστάσεις εκμετάλλευσης. Είναι λοιπόν μια επινόηση εκείνων που ενδιαφέρονται να διαιωνίσουν την εκμετάλλευση. Έχοντας εντοπίσει τις αιτίες της προκατάληψης, το λογικό συμπέρασμα είναι η επέμβαση επ' αυτών. Αυτή είναι η ευτυχής σύζευξη της καρτεσιανής παράδοσης με τον μαρξισμό, σύμφωνα με την οποία ο ρατσισμός συνιστά ψευδή γνώση — μια ιδεολογία.

Αυτό που ο δογματικός ηγεμονικός αντι-ρατσισμός αποτυγχάνει να δει είναι η ικανότητα του αντιπάλου του να προσαρμόζεται στις κριτικές του ρατσισμού. Η καταγγελία των προκαταλήψεων του αντιπάλου είναι ένα πολεμικό επιχείρημα που αναστρέφεται στο διηνεκές. Οι «ρατσιστές» και οι «αντι-ρατσιστές» παραμένουν αιχμάλωτοι αυτού του κύκλου των αμοιβαίων καταγγελιών και κατηγοριών. Η μονόπλευρη ανάλυση του ρατσισμού αναπαράγει το επεξηγηματικό σχήμα του, δηλαδή το θεμελιακό αναγωγισμό του, αφού υποδηλοί την αναγωγή των διαφορετικών προϊστοριών των λαών σε ένα ρατσικό σύμπαν. Οι προκαταλήψεις δεν είναι ούτε φυσικές ούτε αιώνιες, ούτε περιορίζονται ιστορικά στην καπιταλιστική μοντερνικότητα. Η δύναμή τους εκπηγάζει από το πολυ-διάστατό τους. Η μελέτη αυτών των παραγόντων μπορεί να δημιουργήσει αληθινή κατανόηση — του είδους που δεν υποκαθιστά τη θέληση για κριτικό φωτισμό με τη θέληση για κατευναστική σιγουριά. Η έγκληση για φωτισμό εγκαταλείπει τη απλουστευτική εναλλαγή που υποδηλώνεται από τη διχοτομία μεταξύ ρατσισμού / αντι-ρατσισμού. Είτε υπάρχει ένας καθαρός οικουμενισμός που ανάγει το κάθε τι στη συλλογική καταγωγή ή υπάρχει η περιοριστική εξύψωση της διαφοράς. Η οικουμενιστική και η κοινοτική βία είναι σαφώς ανταγωνιστικές αλλά και κατά πολύ όμοιες. Η ανάγκη να ξεπεράσουμε το ρατσισμό ζητά την επιστροφή στην ηθική.

Ο οικουμενισμός είναι προβληματικός διότι, για μερικούς, ανάγεται στη διαστροφή και στην παραμόρφωση που δημιουργούνται από τον αφηρημένο οικουμενισμό, μέσα στον οποίο οι συλλογικές οντότητες δεν υπάρχει λόγος να συνεχίσουν να υπάρχουν. Ο σκοπός είναι να σκιαγραφηθεί μια ερμηνευτική του «δικαιώματος της διαφοράς» όπως υποδηλούται από τα ανθρώπινα δικαιώματα, στηριγμένη σε μια αρχή οικουμενικότητας που να μην αποκλείει τη θετική

αναγνώριση των διαφορών. Η πολιτιστική κτήση ως τέτοια (δηλαδή των γενικών πολιτιστικών κατηγοριών), που συνεισφέρει στη διαδικασία του εξανθρωπισμού, πρέπει να διακριθεί από την κτήση μιας ιδιαίτερης κουλτούρας (εθνοποίηση). Εξανθρωπισμός και εθνοποίηση είναι συμπληρωματικά. Η ανθρωπίνη συμπεριφορά δεν μπορεί να αναχθεί στην εθνική της έποψη. Από τη στιγμή που αυτή η έποψη εξηγείται «ολοκληρωτικά», είναι αναγκαίο να εξηγηθεί τι κάνει αυτή τη συμπεριφορά ειδικά ανθρώπινη, δηλαδή οι άχρονες όψεις της. «Εκείνο που είναι οικουμενικά ανθρώπινο είναι ακριβώς η χρήση του έγχρονου και της ενδεχομενικότητας προς μια πιο ολοκληρωμένη αυτο-έκφραση»²³. Οι πολυμερείς ταυτότητες μέσα σε διακριτές κουλτούρες, ελεύθερες από κάθε ρατσιστικό αναγωγισμό, βρίσκονται στη ρίζα της οικουμενιστικής απαίτησης.

Ο Taguieff περιορίζει τη σημασία του αντι-ρατσισμού του κοινού νου. Αν και ο ριζοσπαστικός εμπειρισμός και ο δογματικός σχετικισμός αμφισβητούνται βιαίως από τη φιλοσοφία του κοινού νου, δεν σχετίζονται με το ρατσισμό, που είναι μοντέρνα ιδεολογία. Γεγονός είναι ότι υπάρχουν «ελάχιστοι σύγχρονοι διανοούμενοι στρατευμένοι σε έναν αντι-ρατσισμό του κοινού νου»²⁴, κι αυτό απαιτεί την κατασκευή μιας φιλοσοφίας του κοινού νου η οποία θα είναι επίσης και μια κριτική φιλοσοφία²⁵.

23. Georges Devereux, *Tragédie et poésie grecques* (Paris: Flammarion 1975), σ. 8.

24. P. A. Taguieff, *La Force du préjugé*, όπ.π., σ. 458.

25. François Armengaud, «Moore et le sens commun. Don Quichotte au secours de Sancho Pança?», *Revue internationale de philosophie*, αρ. 158 (1986).

Απόδοση στην ελληνική: Γ. Ν. Μερτίκας

